Citation:

Станчева, Р. (2018). Принципи на изследването на формалните класове при глаголните лексеми в съвременния български книжовен език. *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1676>
Stancheva, R. (2018). Printsipi na izsledvaneto na formalnite klasove pri glagolnite leksemi v süvremennii bulgarski knizhoven ezik. *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1676>

Руска Станчева

Институт за български език

Българска академия на науките

Принципи на изследването на формалните класове при глаголните лексеми в съвременния български книжовен език

1.0. Формалната класификация на глаголните лексеми в българския книжовен език е подчинена на общите принципи на описанието на формалните типове в лексикона на българския книжовен език. Цел на това описание, което се прави понастоящем във връзка с първия етап от работата по проекта „Нормативна граматика на българския език“ (<http://ibl.bas.bg/normativna-gramatika-na-savremenniya-balgarski-ezik/>), е представяне на инвентара на формите на лексемите, функциониращи в днешния български книжовен език (според словника на ОПР (2012) и ОПРГ (2016), които имат строго нормативен характер).

При лексемите с повече от една форма основна цел е определянето на флективните типове въз основа само на морфологичния критерий.

Придържаме се към разбирането за флективна категория като „опозиция на граматичните форми в рамките на дадена лексема, която има

This work was supported by the Bulgarian Ministry of Education and Science.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2018.

регулярен характер, т.е наблюдава се при голямо число лексеми от същия тип“ (ЕЮ, 2003, с. 109). В основата на определянето на флективните типове в рамките на изменяемите лексеми (имена и глаголи) се поставя *морфологичният (флективният) критерий*, чието следване позволява да се постигне „многостъпкова класификация, при която на всяка стъпка дадено множество се разделя на две подмножества въз основа на наличие/липса на някаква характеристика“ (ЕЮ, 2003, с. 441), каквато е именно флективната категория.

1.1. При изменяемите класове лексеми в българския език за основен делитбен признак може да се приеме наличието на категорията *време* като формоизменителна за дадена лексема с повече от една форма. Въз основа на този критерий всички изменяеми лексеми в българския език се разделят в рамките на две подмножества: *имена* (при които липсва формоизменение по време) и *глаголи* (при които е налице формоизменение по време).

1.2. И така примарна за лексемите от множеството на глаголите е категорията *време*, доколкото всички глаголни форми я притежават. Що се отнася до обособените в традиционната българска граматика т.нар. „нелични глаголни форми“, от глаголното формоизменение изключваме отглаголните съществителни на *-не* и *-ние*, които не се характеризират по време, въз основа на което те попадат в множеството на именните класове и се разглеждат като отделни лексеми.

1.2.1. В същото време в рамките на глаголното формоизменение се включват трите деятелни причастия с форманти съответно *-щ* и *-л* (сегашно, минало свършено и минало несвършено) и миналото страдателно причастие с граматичен формант със стойности *-н/-т*, доколкото тези нелични глаголни форми също се характеризират по *време* (а и всеки глагол в българския език може да образува и двете минали деятелни причастия).

1.2.2. Необходимо е да се посочи и това, че тези нелични глаголни форми се оказват и диагностични за обособяването на флективните типове при глаголите (вж. за това по-нататък).

От една страна, при описанието на набора от форми на дадена глаголна лексема релевантни се оказват признаците наличие/отсъствие на форма с граматичен формант *-щ* (сегашно деятелно причастие) или наличие/

отсъствие на форми с граматичен формант със стойности **-н/-т** (минало страдателно причастие).

1.3. По-нататък при описанието на формалните типове при глаголите се придържахме към 4-компонентната формална структура на глаголната лексема (Малчиева, 2009, с. 45; Тополиńska, 2009, с. 153). Тя се репрезентира от:

словообразователна основа + тематичен суфикс +
+ граматичен формант + окончание

1.3.1. От своя страна структурата на словообразователната основа може да включва различен набор от компоненти, задължителен от които е коренът. В този смисъл словообразователната основа може да бъде едно- или поликомпонентна. Еднокомпонентната словообразователна основа се състои само от корен, а поликомпонентната може да включва освен корен и префикс(и) (вляво от корена), както и словообразователен суфикс(и) (вдясно от корена).

1.3.2. В рамките на формообразователната структура на глаголната лексема граматичните морфемии са разположени вдясно от словообразователната основа в следния ред:

словообразователна основа → тематична гласна → формант → окончание.

1.4. Граматичните морфемии във формалната структура на глаголната лексема са три типа (Малчиева, 2009, с. 46; Тополиńska, 2009, с. 154):

→ **темпорални тематични гласни** (суфикси на основата)

→ **форманти**

→ **окончания**

Всяка от изброените типове граматични морфемии може да приема различни стойности в дадена глаголна форма, включително и нулева стойност (отбелязана с Ø).

Всичките посочени три типа граматични морфемии са класификационни по своя характер, доколкото са релевантни за обособяването на формообразователни типове в рамките на българската глаголна лексика (срв. Тополиńska, 2009, с. 154).

Темпоралните тематични гласни са примарен класификационен критерий при обособяването на формални класове при българските гла-

голи. Формантите са формообразователни елементи, характеризиращи структурата на дадена форма и само на нея.

Окончанията определят дистрибутивната характеристика на формата и са изразители на граматичните категории лице и число (при личните глаголни форми) или на род и число (при неличните глаголни форми).

1.4.1. Във формалната структура на глаголното формоизменение в български се различават три темпорални тематични гласни със следните стойности:

→**темпорални тематични гласни**

- презентни със стойности **-е/-Ø-, -и/- Ø-, -а-**
- аористни със стойности **-а-, -и-, -о/-е-** или **Ø**
- имперфектни със стойности: **-а-, -е-**

1.4.2. Граматичните форманти в българското глаголно формоизменение заедно със стойностите им са:

→**граматични форманти:**

- формант със стойности **-х, -ш-** или **-Ø-**
- формант **-л-**
- формант **-щ-**
- формант със стойности **-н/-т-**
- формант със стойности **-и/-е-, -й-**

1.4.3. Последен елемент във формообразователната структура на глаголната лексема в български са граматичните окончания, чиито стойности са представени в таблиците по-долу:

→**граматични окончания** (за лице и число):

На глаголите от I и II спрежение

	Единствено число			Множествено число		
	<i>Презенс</i>	<i>Аорист</i>	<i>Имперфект</i>	<i>Презенс</i>	<i>Аорист</i>	<i>Имперфект</i>
1 л.	-а, -ъ (графично -а, -я)	-Ø	-Ø	-м	-ме	-ме
2 л.	-ш	-Ø	-е	-те	-те	-те
3 л.	-Ø	-Ø	-е	-ат, -ът (графично -ат, -ят)	-а	-а

На глаголите от 3 спрежение

	Единствено число			Множествено число		
	Презенс	Аорист	Имперфект	Презенс	Аорист	Имперфект
1 л.	-м	-Ø	-Ø	-ме	-ме	-ме
2 л.	-ш	-Ø	-е	-те	-те	-те
3 л.	-Ø	-Ø	-е	-ат	-а	-а

→граматични окончания (за род и число):

	Единствено число	Множествено число
М. р.	-Ø	-и
Ж. р.	-а	-и
Ср. р.	-о	-и

2. Тематичният *suffix praesentis* е първият делитбен признак при обособяването на формални типове в рамките на българското глаголното формоизменение. Така по традиция в българската граматика всички глаголи в зависимост от стойностите на този суфикс (**-е-**, **-и-** или **-а-**) във формите за 3 л. ед. ч. в презенс се причисляват съответно към *първо*, *второ* или *трето спрежение*. При глаголите от III спрежение стойността на презентния суфикс **-а-** остава неизменна във формите за сегашно време. При формите за презенс на глаголите от I и II спрежение този суфикс приема стойности съответно **-е-** и **-и-** във формите за 2 и 3 л. ед. ч. и за 1 и 2 л. мн. ч., докато във формите за 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. стойността му е Ø.

2.1. Според традиционната граматика следващ делитбен критерий при описанието на глаголното формообразуване, но вече в рамките на подмножествата от глаголи, обособени във всяко от трите спрежения, е във връзка със стойността на аористната тематична гласна в 1 л. ед. ч. (**-а-**, **-и-**, **-о-**/**-е-**). Според този критерий граматичната традиция обособява глаголните лексеми в т. нар. „разреди“, доколкото дистрибуцията на *suffix aoristi* е различна от дистрибуцията на суфикса на сегашната основа. Така множеството на глаголите от I спрежение е разпределено в рамките на общо 7 разряда, множеството на глаголите от II спрежение – в три разряда, а на тези от III спрежение – в два разряда (вж. ГСБКЕ, 1983, с. 304–314).

2.2. В настоящето изследване предлагаме подхода за наличие и на имперфектна основа, определяна в Академичната граматика като „особена основа за сегашно време“ (ГСБКЕ, 1983, с. 325) и съответно за наличие на имперфектна тематична гласна (грамема) с набор от стойности, чиято дистрибуция е различна от дистрибуцията на стойностите на презентната и аористната грамема. Основание за това дава фактът, че с дистрибуцията на набора си от стойности имперфектната тематична грамема се противопоставя на дистрибуцията на стойностите на сегашната тематична грамема. Така например при формообразуването стойностите на презентната тематична грамема във формите за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. на глаголите от I и II спрежение са винаги $\emptyset$, докато стойностите на имперфектната тематична грамема винаги са различни от $\emptyset$, (срв. напр. пиш- $\emptyset$ -а→пиш-е-х- $\emptyset$; пиш- $\emptyset$ -ат→пиш-е-х-а). Във формите пък например за II спрежение стойностите на сегашната и имперфектната тематична грамема винаги са различни: срв. напр. говор-и- $\emptyset$ (презенс) → говор-е-х- $\emptyset$ (имперфект); жуж-и- $\emptyset$ (презенс) →жуж-а-х- $\emptyset$ (имперфект).

2.3. И така анализът на синтетичните глаголни форми в български във връзка с дистрибуцията на стойностите на тематичните грамеми за презенс, аорист и имперфект дава основание да предложим като първа стъпка при разпределянето на глаголната лексика в рамките на формообразователни класове да се използва критерият *комбинаторика на стойностите на трите вида тематични грамеми* (презентна, аористна и имперфектна). Това позволява цялото множество от глаголни лексеми да се разпредели в следните 9 класа, изведени въз основа на емпиричното наблюдение.

2.3.1. КОМБИНАТОРИКА -Е- $\emptyset$ /-А-Х - $\emptyset$ /-Е-Х - $\emptyset$ (напр. бръсн-е- $\emptyset$ / бръсн-а-х- $\emptyset$ / бръсн-е-х- $\emptyset$; лъж-е- $\emptyset$ / лъг-а-х- $\emptyset$ / лъж-е-х- $\emptyset$; ве-е- $\emptyset$ / в- $\emptyset$ / (‘)-а-х- $\emptyset$ / ве-е-х- $\emptyset$; бле-е- $\emptyset$ / бл- $\emptyset$ -(‘)-а-х- $\emptyset$ / бле-е-х- $\emptyset$), ва-е- $\emptyset$ / ва-(j)-а-х- $\emptyset$ / ва-е-х- $\emptyset$);

2.3.2. КОМБИНАТОРИКА -Е- $\emptyset$ /-А-Х - $\emptyset$ /-А-Х - $\emptyset$ (графично -я-х) (напр. рев-е- $\emptyset$ / рев-а-х- $\emptyset$ / рев-я-х- $\emptyset$ [рев’-а-х- $\emptyset$]; (напр. спр-е- $\emptyset$ / спр-я-х- $\emptyset$ / спр-я-х- $\emptyset$ [спр’-а-х- $\emptyset$])

2.3.3. КОМБИНАТОРИКА -Е- $\emptyset$ /-О-Х- $\emptyset$ /--А-Х- $\emptyset$ (графично -а-х или -я-х) (напр. вле-ч-е- $\emptyset$ / вляк-о-х- $\emptyset$ / влеч-а-х- $\emptyset$; чет-е- $\emptyset$ / чет-о-х- $\emptyset$ / чет-я-х- $\emptyset$ [чет’-а-х- $\emptyset$])

2.3.4. КОМБИНАТОРИКА -Е-Ø/-О-Х/-Е-Х-Ø (напр. дойд-**е**-Ø/ дойд-**о**-х-Ø / дойд-**е**-х-Ø)

2.3.5. КОМБИНАТОРИКА -Е-Ø/-Ø-Х/-Е-Х-Ø (напр. би-**е**-Ø/ би-**Ø**-х-Ø / би-**е**-х-Ø, желя-**е**-Ø/ желя-**Ø**-х-Ø / желя-**е**-х-Ø)

2.3.6. КОМБИНАТОРИКА -И-Ø /-И-Х-Ø /-А-Х-Ø (графично -я-х или -а-х): (напр. леп-**и** -Ø/ леп-**и**-х-Ø/ леп-**я**-х-Ø; умнож-**и**-Ø/умнож-**и**-х-Ø/ умнож-**а**-х-Ø)

2.3.7. КОМБИНАТОРИКА -И-Ø /-И-Х-Ø /-Е-Х -Ø (напр. ход-**и**-Ø/ ход-**и**-х-Ø/ ход-**е**-х-Ø)

2.3.8. КОМБИНАТОРИКА -И-Ø /-А-Х-Ø /-А-Х -Ø (графично -я-х или -а-х): (напр. лет-**и**-Ø/лет-**я**-х-Ø/лет-**я**-х-Ø; бо-**и** -Ø/бо-**я**-х-Ø/бо-**я**-х-Ø; държ-**и**-Ø/държ-**а**-х-Ø/държ-**а**-х-Ø; сп-**и**-Ø/сп-**а**-х-Ø/сп-**я**-х-Ø)

2.3.9. КОМБИНАТОРИКА -А-Ø /-А-Х-Ø /-А-Х -Ø (графично -я-х или -а-х): обич-**а**-Ø/ обич-**а**-х-Ø/обич-**а**-х-Ø; стрел-**я**-Ø/стрел-**я**-х-Ø/стрел-**я**-х-Ø.

Така разпределянето на глаголната лексика в рамките на 9-те обособени класа според комбинаториката на стойностите на тематичните грамеми във формите им за презенс в 3 л. ед. ч. → аорист в 1 л. ед. ч. → имперфект в 1 л. ед. ч. представя отправна точка при изследването на формалните типове в рамките на глаголната лексика в българския език.

3. Следваща стъпка от изследването на формообразуването при глаголите е във връзка с представеността на обособените по-горе **граматични форманти** в синтетичните форми на глаголните лексеми. Така всяка глаголна лексема, отнасяща се към някой от деветте класа според комбинаториката на стойностите на трите тематични грамеми, може да бъде тествана и по отношение на:

+/- форма, образувана с формант със стойности **-н-**, **-т-**

+/- форма, образувана с формант **-щ-**

– разграничаването на формите според стойностите **-и/-е-**, **-й-** на императивния формант.

3.1. По отношение на представеността на формите с формант със стойности **-н-**, **-т-** книжовната глаголна лексика следва да се разпредели на две големи множества: на лексеми, образувачи такива форми, и на лексеми без такива форми.

3.1.1. От своя страна, лексемите, попадащи в първото множество, могат да се разпределят в подмножества в зависимост от стойностите на коментирания формант.

3.1.1.1. Към първото множество се отнасят глаголните лексеми, образуващи форми с формант **-н-**: напр. кѣп-Ø-я /кѣп-а-н-Ø, говор-Ø-я / говор-е-н-Ø, обич-а-м / обич-а-н-Ø.

3.1.1.2. Към второто подмножество се отнасят глаголните лексеми, образуващи форми с формант **-т-**: напр. блѣсн-Ø-а /блѣсн-а-т-Ø, би-Ø-я /би-Ø-т-Ø, вземØ-а / взе-т-Ø.

3.1.1.3. Към третото подмножество се отнасят лексемите с дублетни форми на **-н-** и **-т-**: огря-н-Ø и огря-т-Ø, разля-н-Ø и разля-т-Ø. Обособяването на това множество има пряко отношение към нормативния аспект на изследването и неговата крайна цел – разработване на нормативна граматика на съвременния български книжовен език.

3.2. По отношение на представеността на формите с формант **-щ-** българската книжовна глаголна лексика се разпределя в две големи множества: лексеми с форми, образувани с формант **-щ-** и лексеми без такива форми: срв. напр. нос-е-щ-Ø и *износ-е-щ-Ø

3.3. Дискусионен на този етап от работата по проекта остава въпросът дали да се приеме, че образуването на форми с императивен формант със стойности на форманта **-и/-е-** или **-й** е системна особеност на глаголната лексика. Ако се приеме гледната точка, че няма системни ограничения всяка глаголна лексема да образува форми с някоя от стойностите на този формант, в рамките на деветте обособени класа глаголи може да се извърши и разпределяне на глаголните лексеми само според стойностите **-и/-е-** или **-й-** на императивния формант, а не и според критерия **+/-** форми с този формант. Към момента приемаме, че всички глаголни лексеми притежават форми с императивен формант.

4. Следващ критерий при изследването на глаголното формообразуване в български е свързан с представеността на набора от **глаголни окончания** в рамките на глаголната лексема. Така бихме могли да обособим две основни множества глаголни лексеми:

- с неизменяеми форми за лице и число (т. е. безлични глаголи)
- с форми, които се изменят по лице и число (т. е. лични глаголи)

4.1. В рамките на множеството на глаголните лексеми с повече от една форма за лице и число може да се обособят следните подмножества:

- глаголни лексеми с форми за 1, 2 и 3 л. ед. и мн. ч.
- глаголни лексеми с форми за 3 л. ед. ч. и за 1, 2 и 3 л. мн. ч.

4.2. Според граматическите описания на българския език и речниците съществуват т.нар. третолични глаголи, които имат форми само за 3 л. ед. и мн.ч. Приемаме, че в този случай не е налице отделен структурен (формален) тип, а най-често семантично обусловена ограничена употреба на формите за 1 и 2 л. в текста.

5. Следваща стъпка при обособяване на формообразователни класове в рамките на глаголната лексика е според признака:

+/-морфонологични алтернации (редувания) при образуването на формите на глаголната лексема.

Тези редувания са резултат от взаимодействието на граматичните и словообразователните морфеми в границите на дадена форма на лексемата. Такива са:

5.1. Редуване **-ъ/-/Ø-** (с вмятане на **-ъ-** при формите за м.р. ед. ч. на миналите свършени деятелни причастия в комбинаторните класове **-Е-Ø/-О-Х-Ø/-А-Х-Ø** и **-Е-Ø/-О-Х-Ø/-Е-Х-Ø**: (напр.вляк-ъ-л-Ø/вляк-л-а, влязъ-л-Ø/вляз-л-а).

5.2. Редуване **-я/-/е-** (при лексемите от всички обособени комбинаторни класове с имперфектна основа **-А-Х-Ø** във формите, където са налице фонетични условия с изключение на формите за 1 и 2 л. мн. ч. аорист пред окончанията **-хме**, **-хте** напр. вляз-о-х-Ø→ влез-е-х-Ø).

5.3. Редуване **-ж/-/г-** (в корена на глаголи в аористни и имперфектни форми от комбинаторен клас **Е-Ø/-А-Х-Ø/-Е-Х-Ø** (напр. лъж-е-Ø/лъг-а-х-Ø/лъж-е-х-Ø).

5.4. Редуване **-ж/-/з-** (в корена на глаголи в аористни и имперфектни форми от комбинаторен клас **Е-Ø/-А-Х-Ø/-Е-Х-Ø** (напр. маж-е-Ø/маз-а-х-Ø/маж-е-х-Ø).

5.5. Редуване **-к/-ч-** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-Е-Ø/-О-Х-Ø /-А-Х-Ø** (напр. *реЧ-е-Ø /реК-о-х-Ø/ реЧ-а-х-Ø*).

5.6. Редуване **-ч/-к-** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-Е-Ø/-А-Х-Ø /-Е-Х-Ø** (напр. *плаЧ-е-Ø /плаК-а-х-Ø/ плаЧ-е-х-Ø*).

5.7. Редуване **-ш/-с-** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-Е-Ø/-А-Х-Ø /-Е-Х-Ø** (напр. *пиш-е-Ø /пиС-а-х-Ø/ пиШ-е-х-Ø*).

5.8. Редуване **-о/-Ø** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-И-Ø/-А-Х-Ø /-Е-Х-Ø** (напр. *кОл-и-Ø /кØл-а-х-Ø/ кОл-е-х-Ø*).

5.9. Редуване **-е/-Ø** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-Е-Ø/-А-Х-Ø /-А-Х-Ø** (напр. *бЕр-е-Ø /бØр-а-х-Ø/бЕр-я-х-Ø*).

5.10. Редуване **-т/-Ø** (в корена на глаголи във формите за аористно причастие от комбинаторен клас **-Е-Ø/-О-Х-Ø /-А-Х-Ø** (напр. *чеТ-е-Ø/ чеТ-о-х-Ø/чеØ-Ø-л-Ø*).

5.11. Редуване **-м/-Ø** (в корена на глаголи в аористните форми от комбинаторен клас **Е-Ø/- Ø -Х-Ø /-А-Х-Ø** (напр. *взеМ-е-Ø /взе-х-Ø/взеМ-е-х-Ø*).

5.12. Редуване **-Ø/-j-** (в корена на глаголи във формите за аорист от комбинаторен клас **-Е-Ø/-А-Х-Ø /-Е-Х-Ø** (напр. *ва-е-Ø-/ва-j-а-х-Ø/ ва-е-х-Ø*).

5.13. Редуване **твърдост / мекост** (в аористните форми – от комбинаторен клас **Е-Ø/-А-Х-Ø /-А-Х-Ø** *спр-е-Ø /[спр'а-х-Ø]*).

6. По-нататък изследването на формообразователните типове в рамките на глаголната лексика с цел обособяване на формални типове може да се проведе и според признака:

+/-отмет на ударението при формообразуването

То позволява в рамките на всеки от първоначално обособените 9 класа въз основа на комбинаториката на тематичните грамеми да се обособяват формообразователни типове със или без наличие на промяна на ударението в набора от форми на глаголната лексема при еднакъв набор от форми.

7. Емпиричното проучване на глаголната лексика в български сочи, че изследването на глаголното формообразуване трябва да съблюдава и критерият:

+/-наличие на аористни форми, доколкото се оказва, че има глаголни лексеми, които не образуват такива форми (напр. раст-Ø-a→*раст-о-х-Ø).

8. Последна стъпка при обособяването на класове с оглед на глаголното формообразуване е според признака:

+/-дублетност при формообразуването. Този критерий се взима предвид крайната цел на проекта – разработването на нормативна граматика на съвременния български книжовен език.

9. От казаното дотук става ясно, че от съществена важност при изследването на глаголното формообразуване е въпросът кои синтетични глаголни форми се оказват диагностични за обособяването на формообразователни типове според изведените по-горе критерии. Необходимо е да се подбере такъв набор от форми, който да е максимално информативен и в същото време икономичен, доколкото значителна част от глаголните лексеми в български се реализират с по 42 синтетични форми.

9.1. Във връзка с възприетия подход за разпределяне на цялата глаголна лексика в рамките на 9 класа според комбинаториката на стойностите на тематичните грамеми за презентс, аорист и имперфект при определянето на флективните глаголни типове като изходни диагностични форми се приемат:

- презентните форми за 3 л. ед. ч., които са със следната формообразователна структура: словообразователна основа + тематичен суфикс praesentis + Ø окончание

- аористните форми за 1 л. ед. ч., които са със следната формообразователна структура:
словообразователна основа + тематичен суфикс *aoristi* + ∅ окончание
- имперфектните форми за 1 л. ед. ч., които са със следната формообразователна структура:
словообразователна основа + тематичен суфикс *imperfect* + ∅ окончание

Както се вижда, всички тези форми имат идентична формообразователна структура.

9.2. Диагностични за обособяването на формални типове при глаголните лексеми са и формите за имперфект в 3 л. ед. ч., тъй като при лексемите със словообразователна основа, завършваща с т. нар. променливо Я, е налице ятов преглас (редуване Я→Е) във формите за имперфект с формант **-ш-** и окончание **-е**: напр. рев-я-х-∅ → рев-е-ш-е.

9.3. По-нататък във връзка с представеността на формите с обособените по-горе граматични форманти диагностични се оказват формите със стойности на формантите **-н-/т-**, **-щ-**, **-и-/е-**, **-й-**, въз основа на чиято дистрибуция върви обособяването на формообразователни типове в рамките на всеки от изведените 9 комбинаторни класа.

9.4. Релевантни за диагностицирането на формообразователните глаголни типове в български се оказват и формите с формант **-л**, образувани от аористната основа на глаголните лексеми, доколкото при редица от тях се наблюдават редица от редуванията, представени в т. 5.

9.5. Формата за 1 л. мн. ч. сег. вр. се взима като диагностична с оглед на обособяването на глаголите, които образуват форми само за мн. ч. и 3 л. ед. ч. напр. *изпозаспахме*, срв. **изпозаспах*. Въз основа на тази форма могат да се разграничат и глаголите, които не се изменят по лице и число (т. е. безлични глаголи) от останалите глаголи.

9.6. Формата на миналото несвършено деятелно причастие за мн. ч., образувано от имперфектната основа поради това, че там при някои лексеми със завършек на **-о-я** е налице дублетност (напр. кро-я-л-и и кро-е-л-и).

9.7. И така, бихме могли да заключим, че следните 10 глаголни форми се оказват диагностични с оглед на обособяването на формообразователни типове при глаголните лексеми в българския (книжовен) език:

- презентните форми за 3 л. ед. ч., въз основа на които се определя спрежението на глаголните лексеми;
- аористните форми за 1 л. ед. ч., с дистрибуция на аористната тематична грамема, различна от тази на презентната тематична грамема;
- имперфектните форми за 1 л. ед. ч. с дистрибуция на имперфектната тематична грамема, различна от тази на презентната тематична грамема;
- формите за имперфект в 3 л. ед. ч. (заради признака +/- редуване Я→Е);
- формите за ед. ч. м. р. със стойности на форманта **-н-** или **-т-**;
- формите за ед. ч. м. р. със стойност на форманта **-щ-**;
- формите със стойности на форманта **-и/-е-** или **-й**;
- формите за ед. ч. м. р. с формант **-л**, образувани от аористната основа;
- формата за 1 л. мн. ч. сег. вр.
- формите за мн. ч. с формант **-л**, образувани от имперфектната основа.

Така въз основа на изведените диагностични форми може могат да бъдат изведени формообразователните типове в рамките на цялата книжовна глаголна лексика в днешния български език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Polński, K. (Ed.). (2003). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* [EJO]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Българска академия на науките. (2012). *Официален правописен речник на българския език* [ОПР]. София: „Просвета“.
- Българска академия на науките. (2016). *Официален правописен речник на българския език: Глаголи* [ОПРГ]. София: „Просвета“.
- Граматика на съвременния български книжовен език: Vol. 2. Морфология [ГСБКЕ]. (1983). София: Издателство на БАН.
- Малчиева, В. (2009). Български език. In П. Пипер (Ed.), *Јужнословенски језици: Граматичке структуре и функције* (pp. 19–141). Београд: Београдска књига.
- Тополинска, З. (2009). Македонски јазик. In П. Пипер (Ed.), *Јужнословенски језици: Граматичке структуре и функције* (pp. 141–257). Београд: Београдска књига.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Bŭlgarska akademiia na naukite. (2012). *Ofitsialen pravopisen rechnik na bŭlgarskiiia ezik* [OPR]. Sofiia: "Prosveta".
- Bŭlgarska akademiia na naukite. (2016). *Ofitsialen pravopisen rechnik na bŭlgarskiiia ezik: Glagoli* [OPRG]. Sofiia: "Prosveta".
- Gramatika na sŭvremenniia bŭlgarski knizhoven ezik: Vol. 2. Morfologiia* [GSBKE]. (1983). Sofiia: Izdatelstvo na BAN.
- Maldzieva, V. (2009). Bŭlgarski ezik. In P. Piper (Ed.), *Južnoslovenski jezici: Gramatičke strukture i funkcije* (pp. 19–141). Beograd: Beogradska knjiga.
- Polański, K. (Ed.). (2003). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* [EJO]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Topolinjska, Z. (2009). Makedonski jazik. In P. Piper (Ed.), *Južnoslovenski jezici: Gramatičke strukture i funkcije* (pp. 141–257). Beograd: Beogradska knjiga.

Zasady analizi przy formalnej klasyfikacji leksemów czasownikowych we współczesnym języku bułgarskim

Celem artykułu jest przedstawienie nowej formalnej klasyfikacji leksemów czasownikowych we współczesnym języku bułgarskim opartej o kryteria formalne. Podstawowe kryterium stanowi kombinatoryka wartości trzech typów gramemów (*praesens*, *aorist* i *imperfectum*). Na podstawie tych kryteriów wyodrębniono dziewięć klas czasowników we współczesnym języku bułgarskim. Na następnych etapach formalnej klasyfikacji uwzględnia się: obecność formantów gramatycznych (-*u*;*;* -*u*/*-m*; -*u*/*-e*-, -*ŭ*), końcówki czasowników oraz alternacje morfonologiczne.

Słowa kluczowe: gramatyka, formalna klasyfikacja, leksemy czasownikowe, kryteria

Research Principles for Formal Classification of Verb Lexemes in Modern Standard Bulgarian

The article aims to present new formal classification of verb lexemes in modern standard Bulgarian, based on morphological criteria. The fundamental criterion is the combinatorics of the values of three types of thematic grammemes (*praesens*, *aoristi* and *imperfectum*). Based on this criterion, nine verb classes are distinguished in modern standard Bulgarian. The following steps in formal classification of verb lexemes take into account: representation of grammatical formants (-и; -н/-т; -и/-е-, -ѝ), verb suffixes, and morphonological alternations.

Keywords: grammar, formal classification, verb lexemes, criteria

Notka o autorce

Ruska Stancheva (Руска Станчева) (rustancheva@gmail.com) – slawistka, specjalistka w zakresie języka polskiego i bułgarskiego; docent w Zakładzie Współczesnego Języka Bułgarskiego Instytutu Języka Bułgarskiego BAN; wykładowca kultury języka w NBU (1996–2013). Autorka publikacji: *Теоретична рамка на изследването на обществените нагласи към съвременния български книжовен език като фактор при кодификацията на нормите му* (2017), *Категорията време на глагола в първите научни граматики на българския език (с оглед на значенията на сегашно време* (2016), *За т. нар. “двувидови” глаголи в българския език* (2009). Współautor: *Официален правописен речник на българския език. Глаголи* (2016), *Официален правописен речник на българския език* (2012). Zainteresowania badawcze: norma i kodyfikacja języków literackich, gramatyka bułgarska, podstawy językowe.

Ruska Stancheva (rustancheva@gmail.com) – Slavist, specializing in the Polish and Bulgarian languages; Associate Professor at the Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, lecturer in language culture at the New Bulgarian University (1996–2013). Main publications: *За т. нар. “двувидови” глаголи в българския език* [On so-called “two-aspect” verbs in Bulgarian] (2009), *Категорията време на глагола в първите научни граматики на българ-*

ския език (с оглед на значенията на сегашно време) [*On the category of verb tense in earliest scientific grammars of Bulgarian (with regard to the meanings of the present tense)*] (2016), Теоретична рамка на изследването на обществените нагласи към съвременния български книжовен език като фактор при кодификацията на нормите му [*A theoretical framework for the study of public attitudes towards contemporary Bulgarian literary language as a factor in the codification of its norms*] (2017). Co-authored: Официален правописен речник на българския език [*Official spelling dictionary of the Bulgarian language*] (2012), Официален правописен речник на българския език. Глаголи [*Official spelling dictionary of the Bulgarian language. Verbs*] (2016). Research interests: standard language – norm and codification; Bulgarian grammar (descriptive and prescriptive), language attitudes.